

УДК [81-26:82-141]=161.2

## СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ У ПОЕЗІЇ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

**Шлєіна Л. І.**

*У статті простежується використання великим українським поетом біблійних образів і виразів для створення бойової політичної поезії, спрямованої проти “катів”, “лукавих” ворогів – українського панства, царського самодержавства, польської шляхти.*

*Ключові слова:* біблеїзми, біблійний образ, пророк, псалми, діалогічність, типологія, Біблія, Т. Шевченко.

*В статье прослеживается использование великим украинским поэтом библейских образов и выражений для создания боевой политической поэзии, направленной против “палачей”, “лукавых” врагов – украинского панства, царского самодержавия, польской шляхты.*

*Ключевые слова:* библеизмы, библейский образ, пророк, псалмы, диалогичность, типология, Библия, Т. Шевченко.

*The article traces the use of the great Ukrainian poet biblical imagery and expressions to create a militant political poetry directed against the “executioners” and “crafty” enemies – Ukrainian panstva, the tsarist autocracy, the Polish gentry.*

*Key words:* bibleizm, biblical image, prophet, the psalms, literary dialogue, typology, Bible, T. Shevchenko.

---

Біблія мала особливий вплив на долю європейських літератур, сформувавши одну із таких тенденцій, як інтерпретація біблійних сюжетів, мотивів, образів. Проблема “Поезія Шевченка і Біблія” видається актуальною, і це зумовлено такими основними чинниками: важлива роль Святого Письма в контексті поетичного світожиття; цікаві, різноманітні форми художнього освоєння Біблії; значущість явищ такого типу у доробку творчої індивідуальності. Одна із найскладніших проблем у шевченкознавстві, яка і на сьогодні залишається дискусійною, – “Шевченко і християнство”, “Шевченко і Біблія”, передусім такий її аспект, як питання Шевченкової віри.

На поетикальному рівні біблійні мотиви та образи займають значне місце в Шевченкових творах. У шевченкознавстві це, мабуть, найбільш розроблена галузь, збагачена розвідками таких науковців, як Л. Білецький, Т. Бовсунівська, М. Бородінова, Т. Вільчинська, Л. Задорожна, Є. Нахлік, С. Росовецький, В. Смілянська, В. Сулима, О. Яковина, В. Яременко та ін.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати традицію засвоєння й інтерпретації біблійного матеріалу, з'ясувати роль біблійних епіграфів у поетичній спадщині Т. Шевченка, розкрити особливості використання елементів релігійного стилю у творах Т. Г. Шевченка; визначити місце цитат з Біблії в поетичних творах Т. Г. Шевченка; дослідити особливості використання Т. Г. Шевченка біблійних епіграфів у поезії.

Від перших досліджень творчості Шевченка й донині точиться суперечка про ставлення поета до Бога. У деяких віршах він сперечається з Богом, навіть заперечує його, в інших – широко користується біблійними образами та мотивами, творчо переосмислює, переспівує Книгу книг, а в багатьох дає зразки віри як джерела поетичного натхнення, як запоруки праведного життя на землі.

Т. Г. Шевченко не раз звертався до біблеїзмів для створення політичної лірики, для вираження революційно-демократичних ідей. “... Я не равнодушен к библейской поэзии”, – записує поет у “Щоденнику” 16 грудня 1857 р.

Однією з причин, чому Шевченко частіше, ніж будь-хто інший з майстрів слова, вдавався до біблійної тематики, біблійних образів, можна вважати і той факт, що в Академії художеств обов'язковим було використання біблійних сюжетів; про це виразно говорить сам поет в автобіографічній повісті “Художник”: “Карл Брюлов мне строжайше запретил брать сюжет из чего бы то было, кроме

библии”. Про те, як сам Шевченко ставився до використання біблійних сюжетів, може свідчити запис у “Щоденнику” від 26 червня 1857 р.: “Я думаю ... випустить в світ... и собственное чадо – “Притчу о блудном сыне”, приновленную к современным нравам купеческого сословия... Нужна ловкая, меткая, верная, а главное – не карикатурная, скорее драматический сарказм, нежели насмешка”. Пізніше Шевченко здійснив цей намір, створивши серію прекрасних малюнків у цілком реалістичному плані [4, с. 127].

І в поезії, і в живописі Шевченко використовував біблійні мотиви як засіб гострої, караючої сатири, спрямованої проти царизму, кріпацтва, проти беззаконня “неситих”. Багатьом біблійним текстам Шевченко надавав завжди глибокого революційного значення, у них поета цікавить насамперед боротьба “праведних” проти “неправедних”, тобто боротьба “окрадених”, “замучених”, “лютих”, “хитрих ворогів”, “ворогів проклятих”. Прикладом того, як Шевченко, революціонер-демократ, працював над переробкою псалмів. У дужки береться власний шевченківський текст, відсутній в оригіналі: “Воскресну нині! Ради їх, (Людей закованих моїх), Убогих, нищих... Возвеличу, (Малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх Поставлю слово)”. (“Подражає 11 псалму”) [1, с. 3].

Характерні шевченківські епітети не лишають сумніву, кого мав на увазі Шевченко в цій поезії. А фраза “Я на сторожі коло їх Поставлю слово”, введена поетом у текст псалма, могла б сама бути прекрасним епіграфом до безсмертного “Кобзаря”.

Цікаво простежити, як користувався певним біблійним образом поет, як цей образ розвивався, викристалізовувався, перетворюючись у найдійовіший засіб емоціонального впливу. Таким прикладом може бути розвиток образу великої тихої сім’ї.

У 132 псалмі-переробці Шевченка є надзвичайні за силою зосередженої в них емоції рядки (аналогії в оригіналі не мають): “Отак братів благих своїх Господь не забуде, Воцариться в тому тихім, В сім’ї тій великій, І пошле їм добру долю Од віка до віка”.

Фраза псалма оригіналу “Як гарно братам жити вкупі” розвивається у Шевченка в гігантський пророчий образ майбутньої великої сім’ї, у якій “воцариться Господь” – вища правда і справедливість; добра доля чекає цю щасливу братню сім’ю “од віка до віка”.

“Давидові псалми” написані 19.XII 1845 р. А 25.XII 1845 р. Шевченко створює свій славнозвісний “Заповіт”. Образ майбутньої великої сім’ї поетом не забутий. Навпаки, він перетворюється в могутній заклик, у заповіт нащадкам: “Поховайте та вставайте, / Кайдани порвіте / І вражою злою кров’ю / Волю окропіте. / І мене в сім’ї великій, / В сім’ї вольній, новій, / Не забудьте пом’янути / Незлим тихим словом”.

Дуже часто один штрих, один зовні мало помітний епітет “освітлює” об’єкт зображення, розкриває образ, робить його максимально прозорим.

Так, для створення повних обурення рядків “Давидових псалмів, 43” “... А нині?.. Покрив еси знову Срамотою свої люди, І вороги нові Розкрадають, як овець, нас І жеруть!..” Шевченко скористався таким уривком оригіналу: “Ти віддав нас, як овець, на з’їдання і розвіяв нас між народами. Віддав нас в наругу сусідам нашим, що живуть навкруги нас”. У “Кобзарі” цей образ ворогів конкретизується епітетом нові: гнів поета спрямований не проти якихось старозавітних, абстрактних сусідів-ворогів, а проти ворогів нових, українських панів, що поневолили народ, перетворили у рабів “і жеруть”, проти царського самодержавства й польської шляхти.

Інтонція обурення “А нині?”, експресивно забарвлені присудки (“розкрадають і жеруть”) посилюють емоціональність цього уривка.

Образ нових ворогів, тобто поміщиків-експлуататорів, проти яких так гостро виступав поет революціонер-демократ, цілком підготований, виправлений: досить перегорнути кілька сторінок “Кобзаря”. У революційній поезії, спрямованій проти “розбійників неситих” – панів, у поезії “Холодний яр”, написаній за день до “Давидових псалмів” (17.XII 1845), читаємо: “Деж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху? Чи сам заріс темним лісом, Чи то засадили Нові

кати? Щоб до тебе люди не ходили На пораду: що їм діять З добрими панами, Людоїдами лихими, З новими ляхами?” [5, с. 249].

Епітет новий, зовні такий простий, зосереджує в собі великий внутрішній зміст: “нові кати”, “нові ляхи” – це ті, хто “гірше ляха її Україну розпинають”, хто “Замість пива праведную Кров із ребер точать” (“І мертвим, і живим...”), хто поневолив, покріпачив, “запріг у ярма” народ. Спаяність шевченківських епітетів з об’єктом зображення є виявом загальної надзвичайно виразної тенденції Шевченка до найглибшої умотивованості, виправданості кожного образу його поезії [3, с. 96].

Отже, дуже часто епітет розкриває образ, робить його прозорим, а значить, і дійовим.

Так, постійний шевченківський епітет *неситі*, вжитий у 52 псалмі по відношенню до царів, представників царської верхівки, переносить нас у дійсність царської Росії Миколи I: “не ситії... Їдять люди замість хліба”.

Фраза оригіналу 93 псалма “поверне на них беззаконня їх” перетворюється в Шевченка на: “І воздасть їм за діла їх, Криваві, лукаві”.

Замість “Хай радіють преподобні на своїх ложах” (149 псалмом) Шевченко дає більш емоціональне і соціально загострене: “Преподобнії во славі і на тих ложах Радуються, славословлять, Хвалять ім’я боже”.

Наприкінці 1859 р., після останньої подорожі по Україні, Шевченко пише полум’яний сатиричний твір “Осії. Глава XIV”, спрямований проти українських панів, експлуататорів: “Прорци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі, Що їх безчестіє, і зрада, І криводушіє – огнем, Кривавим, пламенним мечем Нарізани на людських душах, Що крикне кара невсипуща...”.

І тут біблійний образ пламенного меча увиразнюється епітетом *кривавий*. Так само біблійний образ кари конкретизується, підкреслюється народним епітетом *невсипуща*; таким чином, створюється емоціональний образ справедливого народного гніву.

Приваблює Шевченка і біблійний образ гніву старозавітних пророків, що виявляється в образі каменя, об який розбиті будуть грішники. Цей образ, як і кожний біблійний образ у Т. Шевченка, переосмислюється, конкретизується в “Кобзарі”, зберігаючи, водночас поетичність і силу: “... Вавілоня Дщереокаяна! Блаженний той, хто.. розіб’є дітей твоїх О холодний камінь” (Давидові псалми, 135”).

Емоціональність образу посилюється епітетом *холодний*. Цей образ холодного каменя, очевидно, дуже зацікавив Шевченка, бо через три дні після написання 136 псалма поет звернувся до нього знову: “І день не день, і йде не йде, / А літа стрілою / Пролітають, забирають / Все добре з собою. / Окрадають добрі думи, / О холодний камінь / Розбивають серце наше / І співають амінь...” (“Три літа”).

Тут образ викристалізувався, чому сприяє і синтез елементів різних мовних стилів даного уривка (народнофразеологічний зворот, елементи народно-поетичної мови, слов’янізм).

Немало лексем і фразеологізмів біблійної поезії перетворив поет у засіб влучної характеристики тих, кого він любить, кому співчуває. Так, у присвяті поеми “Неофіти” М. С. Щепкіну Шевченко пише: “Привітай же благодуже / Мою сиротину, / Наш великий чудотворце. / Мій друже єдиний!” (“Неофіти”) [2, с. 18].

Звертання-епітет до М. Ю. Лермонтова: “Де ж ти? / Великомучениче святий? / Пророче божий? Ти між нами, / Ти, присносущий, всюди з нами / Витаєш ангелом святим” (“Мені здається”); епітет, вживаний по відношенню матері-страдниці: “... Великомученице! Села / Минаєш, плачучи, вночі. / І полем, степом ідучи, / Свого ти сина закриваєш. / Бо й пташка іноді пізнає / І защебече: – / Он байстрия / Несе покритка на базар” (“У наших раї”).

Але поміщики, експлуататори, “розпинателі народні” – це “суєслови, лицеміри”, “донощики і фарисеї”: “Суєслови, лицеміри, / Господом прокляті! / Ви любите на братові / Шуру, а не душу!” (“Кавказ”); “Не вам, в мережаній лівреї / Донощики і фарисеї, / За правду пресвятую статъ / І за свободу, / Розпинать, / А не любить ви вчилися брата! / О роде суетний, проклятий, / Коли ти видохнеш?” (“Юродивий”) [6, с. 19].

Революціонер-демократ, що всю свою поетичну творчість спрямував на служіння народові, найбільшу соціальну кривду вбачав у тиранії царів, у кріпосницькій системі, все життя боровся за соціальну правду, – ось чому правда й воля в Шевченка святі: “Нехай же серце плаче, просить Святої правди на землі” (“Чигирине”); “... Бо де нема святої волі, Не буде там добра ніколи” (“Царі”).

Святий у Шевченка закон, що служить інтересам трудящих, закон волі і правди: “Не ховайте, не топчіте Святого закона..., По якому правдивому, Святому закону І землю, всім даною, І сердешним людом Торгуєте?” (“Холодний Яр”).

Цей епітет в “Кобзарі” додається до найзначніших явищ і предметів: “О святая! Святая родина моя! Чем помогу тебе, рыдая? И ты закована, и я” (“Тризна”); “... Полились На цямрину святії сльози Та й висохли. А їй, небозі, Полегшало” (“Марія”). Пор. у Некрасова: “Средь лицемерных наших дел И всякой пошлости и прозы Один я в мире подсмотрел Святые, искренние слёзы, – То слёзы бедных матерей” [1, с. 18].

Виступаючи на захист покріпаченого селянства, Шевченко не раз підкреслював щирість, чистоту почуттів простого народу й цим рисам протиставив розбещеність, нелюдське поводження з кріпаками “неситих” панів.

Отже, у Шевченковій мові є все те, що має кожна розвинена мова з необмеженими перспективами подальшого розвитку. Синтезувавши багатства живої народної мови, мови пісенного фольклору, поєднавши це з елементами старокнижної і російської літературної традиції, Шевченко дав те міцне ядро, що лежить в основі нашої літературної мови, яка безперервно зростає і збагачується.

Перспектива досліджень, присвячених біблійним ремінісценціям у творчості Т. Шевченка, передбачає застосування методологічного плюралізму та інтердисциплінарних інтерпретацій, зосередження на авторському контексті, з культурно-історичними та суспільно-політичними дискурсами, інтелектуально-духовними та мистецькими візіями.

### Література

1. Куцевол О. Осмислення читачами епіграфа літературного твору як засобу експлікації інтертекстуальності [Електронний ресурс] / О. Куцевол. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.ua>. – Назва з екрана.
2. Лановик З. Художня природа біблійних текстів / З. Лановик // Зарубіжна література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 29. – С. 18–21.
3. Плющ Л. Екзод Т. Шевченка: Навколо “Москалевої криниці”: Дванадцять статтів / Л. Плющ. – К. : Факт, 2001. – 384 с.
4. Росовецький С. Біблія і Шевченко / С. Росовецький // Шевченкознавча енциклопедія. Робочий зошит “Б”. – К. : НАНУ, Інститут літератури ім. Т. Шевченка, 2005. – С. 127–145.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1967. – 563 с.
6. Штонь Г. “Кобзар” і Святе Письмо / Г. Штонь // Слово і Час. – 2000. – № 1. – С. 18–21.